

Çevre Sorunlarına Duyarlılık Bağlamında Hz. Peygamber'in Hayvanlarla İlgili Tutum ve Davranışları

*Hüseyin Akyüz

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Özet

Yüce Allah, kâinatı bir denge içerisinde yaratmıştır. Bu dengenin bozulması, dengenin korunmasını sağlayan veyahut sağlanmasında katkısı olan nice mahlûkatı etkilemektedir. Kuşkusuz evrendeki dengenin bozulması konusunda masum olan ve sorumluluğunu daima yerine getiren varlıklardan birisi de hayvanlardır. Onlar, can taşımaları, Yüce Allah'ı tesbih etmeleri ve O (c.c.)'nin varlığına delalet işlevi görmeleri nedeniyle daima saygıyı hak ederler. Hz. Peygamber'den nakledilen birçok hadiste de hayvanlara saygı, şefkat ve merhametle muamele edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu öğütlere ilaveten onların beslenme, temizlik ve bakımlarına dikkat edilmesi, onlara işkence yapılmaması ve gereksiz yere öldürülmemeleri konularında da ikazlarda bulunulmuştur. İşte yaklaşık XIV asır önce ve bugünkü gibi çevre sorunlarının yaşanmadığı bir dönemde, hayvanlarla ilgili ortaya konulmuş böylesi nice duyarlılık örnekleri, bildirimizin ana konularını oluşturacaktır. Şüphesiz inceleyeceğimiz bu konular, insanlığın ancak 1990 yılında halka açıklanan Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ele alabildiği mevzulardır.

Anahtar Kavramlar: Çevre, Hadis, Hz. Peygamber, Hayvan.

Within the Concept of Environmental Responsibility the Prophet Muhammed's Attitude and Treatment toward Animals

Abstract

Allah the Almighty has created the universe within a balance. Destruction of this balance is to effect many creatures ensuring or contributing to protect the balance. Verily, one of the creatures being innocent about the imbalance in the universe and always fulfilling its responsibility is animal. They are always deserving respect due to having soul, chanting the name of Allah and referring to Allah's presence. In the many hadith narrations is to be recommended to treat animals through respect, mercy and compassion. In addition to the relevant recommendation, some warnings have been given about matters such as paying attention to their feeding, cleaning and taking care, not torturing them and killing unnecessarily. About fourteen centuries ago that there were no any environmental problem like today's, many sensitivity examples which have been introduced regarded animals are main topics of our study. Verily, these topics we will examine can be dealt with by humanity in the Universal Declaration of Animal Rights made barely public in 1990.

Key Words: Environment, Hadith, the Prophet Muhammed, Animal.

1. Giriş

Hayvan sözcüğünün Arapça aslı “حيوان / Hayevân” olup , “ح-ي-ي /h-y-y” kökünden türetilmiştir. Bu kök, “canlı ve diri olmak” anlamının yanı sıra “hayvanlarda ve bitkilerde bulunan ve onları büyüten güç, duyan ve hisseden güç, işleyen akıllı güç, sıkıntıyı giderme, ebedi olan ahiret hayatı ve Yüce Allah'ın kendisini nitelendirdiği hayat sıfatı” gibi manalarda da kullanılmıştır[1]. Bu bağlamda Halil b. Ahmed (ö. 170/786) tarafından “canlı, hayat sahibi,

*Sorumlu Yazar: Adres: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Bolu TÜRKİYE

ruh sahibi”[2] diye tarif edilen hayvan lafzı, büyüyen, hisseden ve irade ile hareket eden cisim olarak da tanımlanmıştır[3].

el-Câhız (ö. 255/869), hayvanları yürüten, uçan, yüzen ve sürünen şeklinde dört guruba ayırmıştır[4]. Yüce Allah’ın varlığına delil oldukları için faydalı-zararlı veyahut güzel-çirkin olsun bütün hayvanlar hakkında kötü zan beslenilmesi uygun bir tavır değildir. Az yararlı olarak görülen bir hayvan, başka bir yönden daha yararlı olabilir[5]. Yine O, güzel ve sevilen tavus kuşunun, çirkin görülen ve iğrenilen domuzdan daha çok Allah (c.c.)’ın yüceliğine delil olmadığı görüşüne sahiptir. Dolayısıyla Yüce Allah katında tavus kuşunun kargadan veyahut ceylanın kurttan daha sevimli ve daha değerli olduğu söylenemez[6].

el-Câhız’ın bu görüşlerine göre, Yüce Allah’ın varlığına delil olma açısından bütün hayvanlar eşit değere sahiptir. Bu eşdeğer özelliğe sahip hayvanlardan evcil ve vahşi olanlarının bazılarında birçok ayette rastlamak mümkündür. Bunlardan örnek olarak, sinek, sivrisinek, örümcek, karınca, arı, at, öküz, inek, deve, koyun, kurt, yılan, domuz, maymun ve köpek gibi insanların en çok karşılaştıkları hayvanları zikredebiliriz[7]. Ayrıca Bakara/inek, Nahl/arı, Neml/karınca, Ankebut/örümcek ve Fil/fil gibi bazı sûreler, isimlerini ayetlerde geçen hayvan adlarından almış olmaları da dikkati çaptır. Şüphesiz Kur’an’da hayvanlara birbirinden farklı bağlamlarda atıfta bulunulmuştur. Bazen hayvanların adları, yaratma ve öldükten sonra dirilmeden bahsedilirken, bazen de nübüvveti ispat sadedinde zikredilmiştir. Bazı hayvanlar, ölü cesetlerin nasıl gömüleceği ifade edilirken, bazıları da kutsal kitaplarla amel etmeyenlerin durumu ile alçak sesle konuşmanın önemi beyan edilirken konu edinilmiştir[8]. Bunlara ilaveten ayetlerde ekosistemin önemli üyeleri olan hayvanlara bir yandan eti, sütü ve derisiyle insana faydalı olması, diğer yandan ise tefekkür, faydalanma, süs ve güzellik vesilesi, yük taşımak, ulaşım sağlamak ve iletişim aracı olmaları yönünden de dikkat çekilmiştir[9].

Kur’an’da çeşitli hikmet ve sebeplere binaen zikredilen bu hayvanlardan bazıları, bizlerle birlikte yaşıyor ve hayatımızın ayrılmaz bir ögesi haline geliyorlar. Nitekim Yüce Allah, Nuh (as)’a hayvanları gemiye almasını ve onları yok olmaktan kurtarmasını emrederken[10] muhtemelen bu birlikteliğin önemini bilinçaltına yerleştirmeyi arzulamıştır. Böylece Yüce Allah, bizlere bir taraftan varlığımızı sürdürmemiz için hayvanlara muhtaç olduğumuzu kavratırken, diğer taraftan hayvanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için bizim de onlara önemli katkılarda bulunabileceğimize işaret etmiştir. Aslında Yüce Allah’ın Kur’an’da bize kazandırmak istediği temel bilinç, mahlûkatın birbirine muhtaçlık ipiyle sıkı sıkıya bağlı olduğudur.

Bu bağlamda Yüce Allah, birçok ayette dikkatlerimizi tabiattaki dengeye yoğunlaştırmıştır[11]. Bu ayetlerde evrendeki dengeleri kuranın ve bu dengeleri hem sağlayan hem de sağlanmasında rol alan nice mahlûkatı yaratanın Yüce Allah olduğu ifade edilmiştir. Şüphesiz yeryüzü, ondaki düzen ve dengenin korunmasını sağlayan varlıklardan biri olan hayvanlar için de yaratılmıştır[12]. İnsanoğlu, dengeleri kurulmuş ve üstelik dengeleri içindeki varlıklarla sağlanmış dünyaya sonradan katılmıştır[13]. Dolayısıyla âdemoğlunun ne bu dengeleri bozmaya ne de bu dengelerin sağlanmasında rol alan mevcudatı ve onların yaşama hakkını ifsad etmeye hakkı vardır[14].

Gerek evrendeki ve gerekse varlıkların kendi arasındaki ekolojik denge zincirinin sürdürülebilir kılınması, ancak insanın tutum ve davranışlarına bağlıdır. Çünkü yeryüzündeki genel ekolojik ahengin bozulmasında ne hayvanların ne de bitkilerin bilinçli bir şekilde katkıları vardır. İnsanın kâinatın doğal dengesini bozduğunda hangi tür problemlerin doğabileceğini ise şu olay açıkça ifade etmektedir: 1946 yılında Bermuda Adası’na yanlışlıkla getirilen bir böcek, beş yıl kadar kısa bir zaman içinde sedir ağaçlarının %85 kadar önemli bir bölümünü yok eder. Bu felakete bir son vermek isteyen yetkililer, söz konusu böceği yediği bilinen, fakat ağaçlara zarar vermeyen, bizdeki tekke böceğine benzer bir böceği ve

hymenoptera adlı bir paraziti bölgeye sokarlar. Ne yazık ki, bu işi yapanların daha önce aynı bölgeye karıncaları yemesi için ithal edilen bir kertenkele türünün sokulduğundan haberleri yoktur. Kertenkeleler yeni gelen tekke böceğini daha lezzetli buldukları için karıncaları bırakıp onları yemeye başlarlar ve sayılarında astronomik bir artış olur. Bir kurtarıcı olarak getirilen kertenkelelerin kendileri büyük bir problem olmaya başlayınca alarına geçen ilgililer, bu kertenkeleden kurtulmak için onları yediği bilinen 200 çift kiskadee türü kuşu bölgeye salarlar. Fakat kiskadee'ler de aynı kertenkeleler gibi planı bir yana atıp kertenkele yerine dünyada sadece Bermuda'da bulunan vireo kuşunun yavrularını yemeye başlarlar. Sonunda kiskadee'lerin sayıları 100.000'in üstüne çıkar, vireo kuşunun neredeyse nesli tükenir, böcekler ağaçları yemeye devam eder ve kertenkeleler yine bildiklerini okur[15]. Kısacası bu hadiseden de anlaşıldığı üzere yeryüzündeki dengenin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için, insanın Yüce Allah'ın tabiata koyduğu bu mükemmel düzene saygısızca müdahale etmemesi gerekir.

Kur'an'a baktığımızda hayvanlarla ilgili dikkatimizi çeken diğer bir husus, hiçbir âyette hayvanlar hakkında kötüyü bir üslubun yer almamasıdır. Bilakis birçok ayette hayvanların Yüce Allah'ın kudretinin bir eseri oldukları[16], insanların istifadesi için yaratıldıkları[17], insanlar gibi ümmet oldukları[18], Yüce Allah'ı tesbih ettikleri[19] ve O (c.c.)'na ibadet ettikleri[20] gibi varoluşsal özellikleri dile getirilmektedir. Ayrıca Kur'an'da bazı hayvanların adları zikredilerek yemin yapılması da oldukça manidardır[21]. Ancak bazı ayetlerde olumsuz insan davranışları kötülenir ve ayıplanırken kullanılan “çirkin eşek sesi, kitap yüklü eşek, dilini sarkıtıp soluyan köpek, aşağılık maymun” gibi ifadelerle gelince, bu tasvirlerin doğrudan adı geçen hayvanları hedef aldığını söyleyemeyiz. Zira ayetlerde hayvan davranışları değil, insan davranışları konu edinilmiştir. Hayvanların kendi yaratılışlarına uygun davranışlarının kötülüğünden söz edilemeyeceği gibi onların bu konuda ahlaki sorumlulukları da yoktur[22].

Kur'an'ın pratik hayata aktarılmış hali olan Hz. Peygamber'in tutum ve tavırlarında da hem insanın yararına olan hem de yeryüzündeki ekolojik dengeyi sağlamak için yaratılan hayvanlara karşı olumlu bir bakış açısı vardır. O (sav)'nun hayvanlarla ilgili birçok uygulama, emir ve tavsiyelerinin arka planında yeryüzünde dengeli bir hayatın sürdürülebilmesi arzusu bulunmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber, onların yaşamlarını devam ettirebilmelerine şefkat ve merhamet merkezli yaklaşmış, hak ve hürriyetlerine saygı duymaya çalışmıştır.

2. Hz. Peygamber'in Hayvanlar Alemine Bakışı

Klasik hadis kaynaklarına göre Hz. Peygamber, hayvanlarla çocukluğundan beri yakın bir ilişki içerisindeydi. Hatta bir rivayete göre çocukluk yıllarında çobanlık bile yapmıştır[23]. O (sav)'nun daha sonraki dönemlerde de nice hayvanlarla karşılaştığı ve bunlardan at, deve, koyun ve katır gibi bazılarını sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle atlar ve develer, yolculuk ve savaş esnasında o (sav)'nun refakatçileriydi. Hatta Hz. Peygamber'in evinde yabani hayvan da vardı. Bu hayvan, Allah'ın Elçisi (sav) evden çıkınca oynardı, sağa sola koşardı. Hz. Peygamber'in eve girdiğini hissedince de O (sav)'na eziyet vermemek için hemen yere çömelirdi[24].

Hz. Peygamber'in hayvanlarla çok yakından ilgilendiği, onları sevdiği ve onlara özel isimler verdiği bazı rivayetlerde yer almaktadır[25]. Şüphesiz O (sav)'nun tarafından hayvanlara isimler konulmuş olması, hayvanların duygularına verdiği önemin bir gereğidir. Kısacası O (sav)'nun dünyasında hayvanlar, önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla çevre ve unsurlarının hoyratça tüketildiği şu asrımızda bu mühim konuda varid olan Nebevî öğüt ve tavsiyeleri tespit etmek ve onları pratiğe aktarmak[26] ehemmiyet arz etmektedir.

2.1. Hz. Peygamber'in Hayvan Haklarına Riayeti

Hz. Peygamber, ekolojik düzenin bir parçası olan hayvanlara önem vermiş ve onların yaşama, korunma, beslenme ve barınma gibi haklarının olduğunu beyan etmiştir. Zira onlar, bizim komşularımız olup bizim üzerimizde hakları vardır[27].

2.1.1. Hayvanların Yaşama Haklarına Riayet

Hayvanlar da insanlar gibi bu dünyada kıyamete kadar yaşama hakkına sahiptirler. Onlara bu hakkı, Yüce Allah bahşetmiştir. Dolayısıyla insanoğlunun yeryüzündeki bütün hayvanların yaşama haklarını elden almaya matuf gereksiz ve haksız icraatları, Yüce Allah'ın evrene koyduğu düzene karşı saygısızlık anlamına gelecektir. Çünkü bu tür icraatlar, eninde sonunda yaşama imkânı ortadan kaldırılan hayvanların nesillerinin tükenmesi tehlikesini doğuracaktır. Âdemoğlunun bu tür uygulamalarını, yeryüzünün istikrarını hedef alan bir nevi “fesad/bozgunculuk” olarak nitelendirmek mümkündür.

Hz. Peygamber de hayvanların can taşıdığı gerekçesiyle en temel haklarından birisinin yaşama hakkı olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda O (sav), haksız olarak bir serçeyi öldürenden kıyamet gününde hesap sorulacağını ifade etmiştir[28]. Hayvanların gereksiz yere öldürülerek telef edilmesini ve sırf zevk için katledilmelerini yasaklamıştır[29]. Zira onların telef olması, sadece insanın ulaşım, iletişim ve besin kaynaklarının zayi olması anlamına gelmemektedir. Bilakis Yüce Allah'ın doğal dünyada ortaya koyduğu bütün canlılar arasındaki birbirlerine bağımlılık ilkesi zedelenmiş olacak ve her şey doğrudan bu durumdan etkilenecektir. Bu bağlamda hayvanların hayat haklarıyla ilgili yapılacak suiistimaller, binilen dalların kesilmesi anlamına gelecektir.

Hz. Peygamber, bir yolculukta ashabından bazılarının karınca yuvasını yaktıklarını görünce, “ateşle cezalandırmak ateşin Rabbinden başkasına yakışmaz” buyurarak onlara tepki göstermiştir[30]. Bir rivayete göre, önceki peygamberlerden birisi, kendisini ısırın bir karınca nedeniyle yuvayı ateşe vermiş ve bu hareketinden dolayı Yüce Allah tarafından kınanmıştır[31].

Hz. Peygamber, temsilî bir anlatımla, bir kedinin yaşama ve beslenme hürriyetini elinden alan önceki ümmetlerden bir kadının cehenneme girdiğini ve orada bu kedi tarafından ısırılarak azap gördüğünü de zikretmiştir[32]. Buna mukabil, O (sav), başka bir kıssada yaşam mücadelesi veren bir köpeğin susuzluğunu gideren ve onun hayatta kalmasına vesile olan önceki kavimlerden bir kadının ise affedildiğine dikkat çekmiştir[33]. Hz. Peygamber'in anlattığı diğer bir kıssada da yağmur duasına çıkmış bazı kimselerin yalvarışlarını, Yüce Allah'ın bir karıncanın duası sebebiyle kabul ettiği ifade edilmiştir[34]. Başka bir haberde ise hayvanların varlığı, semadan yağmur yağmasının rahmet vesilesi olarak nitelendirilmiştir[35].

Bütün bu rivayetler, o (sav)'nun hayvanların hayat haklarına verdiği önemi ve hassasiyeti ortaya koymaktadır. Öte yandan bir kısım maktu hadislerde, hayvanların gereksiz yere öldürülmesinin hoş görülmediği ifade edilmektedir[36]. Hayvanlar, gerek Yüce Allah'ı tesbih eden birer ümmet olmaları[37] ve gerekse kendi fitratlarına uygun bir şekilde O (c.c.)'na ibadet etmeleri[38] sebebiyle yaşamayı hak eden varlıklardır. Bütün bunlara rağmen şayet insanların gıdalanma, avlanma veya kurban etme gibi ihtiyaçlarından veya insanlara zarar vermelerinden dolayı bir hayvanın öldürülmesi gerekiyorsa, nebevi öğretilerde bu işlemin bir anda, acı çektirmeden, korkutmadan ve hissettirmeden yapılması gerektiği beyan edilmiştir[39]. Kuşkusuz onlar da insan gibi acı çeken ve hisseden canlı varlıklardır. Bundan

dolayı Hz. Peygamber, bir gün bıçağını keseceği hayvanın gözü önünde bileyen arkadaşına; “Sen bu hayvanı kaç defa öldüreceksin?”[40] diye eleştirmiştir. İnsana zarar veren kertenkelenin öldürülmesinde de Hz. Peygamber’in benzer hassasiyetleri gösterdiğini söylemek mümkündür[41].

Bunlara ilaveten hadis rivayetlerinde öldürülmesine izin verilen ve öldürülmesi yasaklanmış olan hayvanlar da bulunmaktadır. Örneğin, akrep, yılan, kuduz köpek, karga ve fare gibi hayvanlar öldürülmesine izin verilenler[42], bunlara mukabil bal arısı, kurbağa, karınca ve çavuş kuşu gibi hayvanlar ise öldürülmesi yasaklanmış olanlardır[43]. Ancak hayvanların öldürülmesi ile ilgili rivayetlerin tamamı bütünlük ilkesiyle incelenecek olunursa, birbirine zıt hadislere rastlanılacağı aşikârdır. Bu durumda öldürme emirlerinin her birini farklı bağlamlara hamletmek gerekir. Hz. Peygamber, bir taraftan kuyruksuz engerek yılanının göze zarar verdiğini ve hamile bir kadını korkutması sebebiyle çocuğunu düşürmesine neden olduğunu gerekçe göstererek öldürülmesini isterken, öte taraftan ev yılanlarının öldürülmesini ise yasaklamıştır[44]. Dolayısıyla hayvanların yaşama hakkına saygı duyan bir peygamberin gereksiz yere onların öldürülmesini istediği düşünülemez. Kanaatimizce bu tavsiyenin en önemli nedeni, hayvanların bazılarının insana saldırmaları ve onların mallarına veya canlarına zarar vermeleridir. Bunun yanı sıra başka etkenlerin olduğu da aşikârdır. Nitekim el-Câhız (ö. 255/869) köpeklerin öldürülmesi meselesinde, onların yırtıcı ve vahşiliğinden bahsederken kertenkelenin öldürülmesi meselesinde ise şu izahatları yapmıştır: “*Belki de o gün, böyle söylemeyi gerektiren bir neden ortaya çıkmıştır. Sonra insanlar, bu nedeni bırakıp, sözü soyut olarak anlatmışlardır. Belki de bu sözü işiten kimse, sadece sonunu işitmiş, baş tarafını işitmemiştir. Belki de Peygamber (sav), bu sözleri sahabîlerinden bazıları ile aralarında bir iş cereyan edip, bu hadisiyle onları kastetmiştir. Bunlardan her biri mümkündür, inkâr ve reddedilen bir şey değildir...*”[45].

Hayvanların yaşama haklarıyla ilgili böylesi nebevi yönlendirmeler sayesinde Müminler, bir taraftan hayvanların hayat haklarını muhafaza etmiş, diğer taraftan ise başta ulaşım, iletişim ve gıdalanma gibi gereksinimlerini sağladıkları mahlûkatı koruma bilincini kazanmış olacaklardır. Bunun sonucunda da onlar, hem evrenin dengesini sağlayan hem de insanların ihtiyaçlarını gideren hayvanlar olmadan dünya hayatının çekilmez bir hale dönüşebileceğini kavrayacaklardır.

2.1.2. Hayvanların Beslenme ve Barınma Haklarına Riayet

Hayvanların da insanlar gibi ihtiyaçları, gereksinimleri ve istekleri vardır. Bu gereksinimlerin başında beslenme ve barınma ihtiyaçları gelmektedir. Bu hususların temini, hayvanların hem temel hakları hem de insanların temel vazifesidir. Zira nebevi öğretilerde, hayvanların hayat haklarına riayet kadar onların beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi de ön planda yer almaktadır.

Hz. Peygamber, bir gün açlıktan dolayı karnı sırtına yapışmış bir deveye rastlayınca, “Bu dilsiz hayvanlar hakkında Yüce Allah’tan korkunuz”[46] diye buyurarak hayvanların beslenme haklarına riayet etmenin önemini dile getirmiştir. Yine O (sav), otların bol olduğu mevsimlerde yapılan yolculuklarda hayvanların otlatılması, kıtlık ve kurak zamanlarda yapılan seyahatlerde ise onların zayıf bırakılmamasına dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir[47]. Bu hadisi yorumlayan en-Nevevî (ö.676/1277), yolculukta daima hayvanların maslahatlarının gözetilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu maslahatlardan birisi de yol üstlerinden ziyade tenha yerlerde mola verilmesidir. Zira geceleyin dolaşan haşerat, yolculardan düşen yiyecek kırıntılarıyla beslenirler. Bu nedenle onların beslenmelerine engel olmamak için yoldan uzak yerlerde konaklamak daha uygundur[48]. Bunlarla birlikte birçok

İslam âlimi de mola yerlerinde öncelikle hayvanların doyurulması gerektiğini beyan etmişlerdir[49].

Kur'an'a göre, yeryüzünün suları ve otlakları sadece insanoğlu için değil, aynı zamanda hayvanlar için de yaratılmıştır[50]. Hayvanların bu gıdalardan mahrum bırakılması her şeyden önce Yüce Allah'ın rızasına aykırı bir tutumdur. Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz üzere, Hz. Peygamber'in anlattığı bir kıssada, kedisini hapsederek açlıktan ölmesine sebep olan bir kadın, bu fiilinden dolayı cehennemde azap görecektir. Bir başka rivayette de susamış bir köpeği sulayan bir adamın günahlarının Yüce Allah tarafından affedildiği belirtilmiştir[51].

Kuşkusuz hayvanlar da insanlar gibi dinlenmek, uyumak ve hem kendilerini hem yavrularını tehlikelerden korumak için yuvalara ihtiyaçları vardır[52]. Bu nedenle onlardan bazıları barınaklarını ağaçların dalları arasına bazıları da binaların köşelerine veyahut toprağın altına[53] birbirinden farklı yapılarda inşa ederler[54]. Hz. Peygamber, hayvanların mesken dokunulmazlığına önem vermiştir. Nitekim O (sav), hayvanların yuvalarına küçük abdest bozulmasını yasaklamıştır[55]. Muhtemelen bunun nedeni, böyle bir davranışın hayvanların yuvalarını tahrip etmesi ve onlara zarar vermesidir.

Rahmet Elçisinin (sav) barınma yerlerinin dokunulmazlığına verdiği önemi gösteren rivayetlerinden birisi de ashabına kuş yuvalarının bozulmamasını, anne ve yavruların rahatsız edilmemesini tavsiye etmesidir[56]. Bir yolculuk esnasında ise sahabilerden birisi, bir kuşun yumurtalarını alınca, Hz. Peygamber, kuşun üzülmemesi ve tedirgin edilmemesi için derhal yumurtaların yuvaya konulmasını emretmiştir[57]. Ayrıca o (sav), bir karınca yuvasının yakılarak hem karıncaların ölümüne hem de yuvanın tahrip edilmesine sebep olduğundan dolayı arkadaşlarına tepki göstermiştir. Aynı konuda geçmiş ümmetlerden bir peygamberin de kınandığı maruftur.

3. Hz. Peygamber'in Hayvanlara Karşı Duyarlılığı

Yüce Allah, insanı yeryüzünde bir halife olarak yaratmıştır. Dolayısıyla Yüce Allah, insana hayvanlarla ilgilenme sorumluluğu ve onlara karşı duyarlı olma yükümlülüğü vermiştir. Bu yükümlülüğün bilincinde olarak Hz. Peygamber, Mekke fethine giderken yolda yavrularını emziren köpeğin ve yavrularının zarar görmemesi için sahâbilerden birisini nöbetçi olarak görevlendirme ve ordunun yolunu da değiştirme duyarlılığını göstermiştir[58]. O (sav), hayvanlara karşı cahiliye döneminde gösterilen şefkat ve merhametten yoksun tüm uygulamaları yasaklamıştır[59]. Bu uygulamaların yanı sıra, hayvanların yüzlerini dağlamayı[60], yaratılış amaçlarına uygun olmayan işlerde kullanılmalarını[61], onlara lanet okumayı[62] ve sövmeyi[63], kulaklarından çekilmesini[64], diri iken uzuvlarının kesilmesini[65], eğlence için dövüştürülmelerini[66], canlı olarak hedef tahtası yapılmalarını[67] da onaylamamıştır.

Hz. Peygamber'in hayvanlarla ilgili olarak bazı talimatlar da vermiştir. Bu buyruklar arasında hayvanların barınma yerlerinin ve vücutlarının temizlikleri[68], sağılmaları esnasında incitilmemeleri[69], onlara yumuşaklıkla muamele edilmesi[70] ve doğal yapılarının bozulmaması[71] gibi hususları zikredebiliriz. Bu emirlerin yanı sıra o (sav), hayvanların ilahi birer emanet olduğu anlayışıyla, onların sağlık ve temizlikleriyle ilgilenmiştir[72]. Bir gün yorgunluktan dolayı önüne çöken bir deveyle iletişime geçmiş, onun sorunlarıyla ilgilenmiş ve böylece Müminlere hayvanların duygularına önem vermeleri gerektiğini göstermiştir[73]. Bütün bunlara ilaveten Hz. Peygamber, hayvanların sağlıklarına ve nesillerinin devamına da hassasiyet göstermiştir. Bu Nebevi tedbirler arasında, hayvanların sağlıklı olabilmeleri için hastalıklı hayvanlarla sağlam olanlarının bir arada bulundurulmamalarını tavsiye etmesini[74]

ve onların soylarının tükenmemesi maksadıyla gereksiz yere iğdiş edilmelerini yasaklamasını[75] zikredilebiliriz.

Sonuç

Yüce Allah, yeryüzünü bütün canlıların yaşam alanı kılmıştır. Bu yaşam alanının mevcudiyetini sürdürebilmesi için de mükemmel bir düzen ve denge koymuştur. Yeryüzündeki denge ve düzenin sürekliliğinin sağlanmasında kendilerine rol biçilen varlıklardan birisi de hayvanlardır. Şüphesiz hayvanların kendilerine biçilen bu görevi yerine getirmekten alıkonulması, diğer bir ifadeyle hayvanların yok edilmesi yeryüzündeki dengenin bozulmasına vesile olacaktır. Bu dengelerden birisi de canlıların birbirlerine muhtaçlık ipiyle bağlı olmalarıdır. Kuşkusuz bu ipin kopmasına sebep olacak ve hayvanların neslini tüketecek her türlü hal ve hareketler, yeryüzünde kurulan ilahi düzene saygısızlık anlamına gelecektir. Öte yandan Yüce Allah'ın Hz. Nuh'a her çeşit hayvandan birer çifti gemiye yüklemesini emretmesini de yeryüzündeki bu düzene saygı gösterilmesinin bir gerekçesi olarak zikredebiliriz.

Bütün türleriyle hayvanlar, Yüce Allah'ın varlığının delilidirler. Bunun için Kur'an-ı Kerim'de hayvanları aşağılayan veyahut hor gören ifadelerle rastlanmaz. Bunun tam aksine Yüce Allah'ı tesbih ettiklerinden ve insanın istifadesi için yaratıldıklarından bahsedilmektedir. Şunu belirtelim ki hayvanların insanın istifadesine sunulması, hiçbir zaman insanların onlara karşı istedikleri gibi davranma hakkını vermez. Nitekim klasik hadis kaynaklarını dolduran nice rivayetler, Müminlere bu bilinci kazandırmayı hedeflemektedir.

Hz. Peygamber, hayvanlarla çocukluğundan beri çok yakın bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu bağlamda bir ara yaptığı çobanlık kendisine bir hayli tecrübeler kazandırmıştır. O (sav), hayatı boyunca hayvanların yaşama haklarına riayet etmiştir. Gereksiz yere hayvanların öldürülmesini yasaklamıştır. Birçok rivayette hayvanlara şefkatle yaklaşılmasının gereğine işaret etmiştir. Bu itibarla hayvanları yiyecek ya da içecekten mahrum bırakmak, onlara sözlü ve fiili işkencede bulunmak Rahmet Elçisi (sav)'nin hoş görmediği davranışlardır.

Bunlara ilaveten Nebevi öğretide, hayvanların sağlıklarıyla ilgilenme, duygu ve hislerine kulak verme, temizlik ve bakımlarına dikkat etme, nesillerini koruma, yüzlerini dağlamama, doğal yapılarını bozmama, fitrî olmayan işlerde çalıştırmama, dövüşmeleri için kızıştırmama, meskenlerine dokunmama ve onlara ağır yük yüklememe gibi hususlar birer duyarlılık abideleridir. Bütün bunlar ancak hayvan sever ve çevreye duyarlı bir peygamberden sadır olabilecek tavsiyelerdir. Ancak O (sav)'nu böyle nitelendirme fikri, başlangıçta çoğu kişiye garip gelebilir. Oysa O (sav)'nun hayvanlarla ilgili sözsöz öğretileri ve fiilen yaptığı şeylerin tamamı incelendiğinde, insanoğlunun ancak 1990 yılında halka açıklanan Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ulaştığı seviyeye, yaklaşık 14. asır önce erişildiği açıkça görülecektir.

Referanslar:

- [1] el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî. Kitâbu'l-'Ayn. tahk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, c. I, s. 380; Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgîb el-İsfahânî. el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an. Beyrut: Mektebetu Nezâr Mustafa el-Bâz, ts., s. 182-183.
- [2] el-Halîl b. Ahmed. Kitâbu'l-'Ayn. c. I, s. 380.
- [3] Ali b. Muhammed Seyyid Şerîf el-Cürçânî. Mu'cemu't-Ta'rifât. tahk. Muhammed Sıddîk el-Mînşâvî, Kahire: Dâru'l-Fadîle, ts., s. 84.

- [4] Ebû Osman ‘Amr b. Bahr el-Câhız. Kitâbu’l-Hayevân. tahk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003, c. I, s. 24-25.
- [5] el-Câhız. Kitâbu’l-Hayevân. c. III, s. 143.
- [6] el-Câhız. Kitâbu’l-Hayevân. c. I, s. 135-136.
- [7] Bakara, 2/22; Enfal, 8/60; Yusuf, 12/14, 17; Hacc, 22/73; Neml, 27/18; Ankebût, 29/4; Nahl, 16/8, 68.
- [8] Nihat Bülbül. “Kur’ân’da İsmi Geçen Hayvanlar ve Bunların Zikrediliş Sebepleri”. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006, s. 18-86.
- [9] Nihat Bülbül. “Kur’ân’da İsmi Geçen Hayvanlar”. s. 96-101.
- [10] Hud, 11/40.
- [11] Furkan, 25/2; Kamer, 54/49; Rahman, 55/7; Mülk, 67/3.
- [12] Rahman, 55/10.
- [13] Bakara, 2/30; Bu ayeti yorumlayan bazı müfessirler, yeryüzünde insanlardan önce bir kısım varlıkların bulunduğunu söylemişlerdir. Bkz. Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdi. en-Nüket ve’l-Uyûn, tahk. es-Seyyid b. Abdilmaksud b. Abdirrahim. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts., c. I, s. 95.
- [14] Celâl Yeniçeri. Hz. Peygamber’in Çevreciliği Spor Etkinlikleri ve Kur’ân’da Çevrecilik. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2009, s. 93.
- [15] <http://www.semraelmaci.com/2011/05/sulak-bir-gezegenden-oykuler/>. (Erişim: 29.05.2016).
- [16] Yasin, 36/71.
- [17] Nahl, 16/5-8; Lokman, 31/20.
- [18] En’âm, 6/38.
- [19] Nahl, 16/49; İsrâ, 17/44; Nur, 24/41.
- [20] Hacc, 22/18.
- [21] Adiyat, 100/1-5.
- [22] Abdurrahman Kasapoğlu. “Kur’an’da Hayvan Davranışlarına Benzetilen İnsan Karakterleri”. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2006; 11/1: 74-75.
- [23] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. el-Câmi’u’s-Sahîh. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, İcare, 2; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvinî. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Ticarat, 5.
- [24] Ahmed b. Muhammed b. Hanbel. el-Müsned. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, c. VI, s. 112.
- [25] Komisyon. “Hayvan Hakları Her Canlıya Rahmet”. Hadislerle İslam. Ankara: DİB Yayınları, 2013, c. V, s. 257.
- [26] Şüphesiz bu öğretilerin pratiğe aktarılmasının önünde engeller bulunabilir. Kur’an merkezli yapılan bir çalışmada bu hususlara değinilmiştir. Bkz. Süleyman Kaya, “Kur’an Kaynaklı Çevre Algısının Pratiğe Dönüştürülememesinin İrdelenmesi”, Turkish Studies 2015, 10/2: 565-586.
- [27] Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî. Şu’abu’l-İmân. tahk. Muhammed es-Sa’id Besyunî ez-Zağlul, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1410, c. VII, s. 483-484.
- [28] Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesaî. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Dahâyâ, 42; Sayd, 34; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman ed-Darimî. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Edâhî, 16; İbn Hanbel. c. II, s. 166, 197, 210.
- [29] en-Nesaî. Dahâyâ, 42.
- [30] Ebû Davud Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Edeb, 163-164.
- [31] el-Buhârî. Cihad, 152; Bedu’l-Halk, 14; Ebu’l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî. Sahihu Müslim. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Selam, 148.

- [32] el-Buharî. Bedu'l-Halk, 15; Enbiya, 54; Müslim. Selâm, 151-152; Birr, 133-135; Kusûf, 9; İbn Mâce. Zühd, 30; en-Nesâî. Kusûf, 14-20; ed-Darimî. Rikâk, 93; İbn Hanbel. el-Müsned. c. II, s. 188, 261, 269, 286, 424, 457, 507, 519; c. III, s. 335.
- [33] Müslim. Selâm, 154-155.
- [34] Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed Hâkim en-Neysâbüri. Müstedrek ale's-Sahihayn. tahk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, c. I, s. 473.
- [35] İbn Mâce. Fiten, 22.
- [36] Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî. Sünen. tahk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Mekke: Mektebetu Dâri'l-Bâz, 1414/1994, c. V, s. 214.
- [37] Hz. Peygamber'in hayvanları ümmet olarak vasıflandırdığıyla ilgili olarak bkz. Ebû Davud. Edeb, 164-165; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, Ahkâm, 4; en-Nesâî. Sayd, 38; İbn Mâce. Sayd, 2, 10; ed-Darimî, Sayd, 3; İbn Hanbel. c. II, s. 403.
- [38] Adnan Koşum. "İslâm'da Hayvan Hakları". Diyanet Aylık Dergi 2007, 194: 39.
- [39] Müslim, Sayd, 57; et-Tirmizî, Diyât, 14.
- [40] en-Neysâbüri. Müstedrek. c. IV, s. 257, 260.
- [41] Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Akyüz. "Kertenkelenin Öldürülmesi İle İlgili Hadislerin Tahlil ve Tenkidi". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 2013, 1: 209-212.
- [42] el-Buharî. Bedu'l-Halk, 14-15; Müslim. Hac, 66-79.
- [43] Ebû Davud. Edeb, 163-165; İbn Mâce. Sayd, 10; ed-Darimî. Edâhi, 26.
- [44] el-Buharî. Bedu'l-Halk, 14-15.
- [45] el-Câhız. Kitâbu'l-Hayevân. c. I, s. 201.
- [46] Ebû Davud. Cihad, 44.
- [47] Müslim. İmâret, 178; Ebû Davud. Cihad, 57; et-Tirmizî. Edeb, 75.
- [48] Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî. Şerhu'n-Nevevî ala Sahihi Müslim. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392, c. XIII, s. 69.
- [49] Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk el-Azîmâbâdî. Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Davud. tahk. Abdurrahman Muhammed b. Osman, Medine: el-Mektebetu's-Selefiyye, 1388/1969, c. VII, s. 223.
- [50] Nâziât, 79/31-33.
- [51] el-Buharî. Musâkât, 9; Müslim. Selâm, 153.
- [52] Yüce Allah, bal arısına yerleşim yeri edinmesi için vahyetmiştir. Bkz. Nahl, 16/68.
- [53] Neml, 27/18.
- [54] Öyle bir inşa ki yuvasını bir duvarda olursa yarım çember, bir köşeye düşünce çeyrek çember, bir ağaç üzerinde de tam çember biçiminde kurar. Dolayısıyla hayvanların da bir belleği, duygusu ve düşünceleri vardır. Bkz. Voltaire (François Marie Arouet). "Hayvanlar". Felsefe Sözlüğü., çev. Lütfi Ay. İstanbul: MEB Yayınları, 1995, s. 93.
- [55] Ebû Davud. Taharet, 16; en-Nesâî. Taharet, 30.
- [56] Ebû Davud. Cenaiz, 1.
- [57] en-Neysâbüri. Müstedrek. c. IV, s. 267.
- [58] Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Vâkıdî. Kitâbu'l-Meğâzî. tahk. Marsden Jones, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1404/1984, c. II, s. 804.
- [59] Devenin veya koyunun ilk yavrusunun putlara kurban edilmesi/Fera', ölü kabre defnedildikten sonra kabir başında arka ayak sinirleri kesilerek bir devenin boğazlanması/'Akr veya Mu'âkara, hayvanların atışla öldürülmek için bağlanıp hedef haline getirilmesi/ Musâbara Âdetleri gibi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Murat Sarıcık. "Hayvanlara Şefkat Ve Merhamet Açısından Bazı Cahiliye Âdetlerine Son Verilmesi". Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2014/2, 33: 61-

- 86; Mehmet Dilek. “Hadislerde Hayvan Bedenlerine Eziyete Engel Olma Örnekleri”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2008, 13/20: 201-210.
- [60] Müslim. Libas, 107; Ebû Davud. Cihad, 52.
- [61] Hayvanların sırtlarının minberler edinilmesi gibi. Bkz. Ebû Davud. Cihad, 55; ed-Darimî. İsti’zân 39.
- [62] Müslim. Birr, 80-83; Ebû Davud. Cihad, 50.
- [63] Ebû Davud. Edeb, 105-106.
- [64] İbn Mâce. Zebâih, 3.
- [65] Ebû Davud. Sayd, 23, et-Tirmizî. Et’ime, 4; İbn Mâce, Sayd, 8.
- [66] Ebû Davud. Cihad, 51; et-Tirmizî. Cihad, 30.
- [67] el-Buharî. Zebâih, 25; Müslim. Sayd, 59.
- [68] Ebû Bekir Abdurrazzâk b. Hemmâm es-San’ânî. el-Musannef. tahk. Habîburrahman el-A’zamî, Beyrut: el-Mektebetu’l-İslâmî, 1403/1983, c. I, s. 408-409.
- [69] İbn Hanbel. Müsned, c. III, s. 484.
- [70] Müslim. Birr, 79.
- [71] Hz. Peygamber buyurdu ki: “Atın alnındaki tüyleri kesmeyin. Yelelerini ve kuyruğundaki tüyleri de kesmeyin. Çünkü kuyruğu sinekleri vs. kovalar, yeleleri onu ısıtan elbisesidir. Alnı ise orada hayır bağlıdır.” Bkz. Ebû Davud. Cihad, 43.
- [72] Müslim. Edeb, 22; Ebû Davud. Edeb, 61.
- [73] Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe. Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdisi ve’l-Âsâr. tahk. Kemal Yusuf el-Hût, Riyad: el-Mektebetu’r-Ruşd, 1409, c. VI, s. 321.
- [74] el-Buharî. Tıb, 53.
- [75] İbn Hanbel. Müsned, c. II, s. 24.